

Історія

УДК 94 (477) 323.25 [82-94] «1968»

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18163762>

«Празька весна» 1968 року як дидактичний ресурс формування демократичних цінностей старшокласників у контексті громадянської освіти

Шніцер Ігор Омелянович

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «УжНУ», Ужгород, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4681-0263>

Прийнято: 22.12.2025 | Опубліковано: 31.12.2025

***Анотація.** Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених подіям «Празької весни» 1968 року, низка аспектів цієї проблематики залишається недостатньо опрацьованою. Дана стаття присвячена дослідженню «Празької весни» 1968 року як дидактичного ресурсу формування демократичних цінностей старшокласників у контексті громадянської освіти. Показано, що історичні події 1968 року в Чехословаччині є унікальним прикладом мирної спроби демократизації соціалістичної системи, яка передбачала проведення політичних і соціально-економічних реформ з метою побудови «соціалізму з людським обличчям». Військова інтервенція країн Варшавського договору привела до придушення «Празької весни» та припинила один із найперспективніших експериментів поєднання соціалістичних і демократичних принципів у XX ст. Автор статті*

аналізує дидактичні можливості вивчення реформ 1968 року, ролі громадянського суспільства, свободи слова, політичного плюралізму, а також придушення демократичних перетворень внаслідок зовнішнього військового втручання країн Варшавського договору.

Доведено, що звернення до подій «Празької весни» 1968 року сприяє не лише засвоєнню старшокласниками теоретичних уявлень про демократію, а й формуванню ключових громадянських компетентностей, зокрема критичного мислення, навичок аргументованої дискусії, усвідомлення значення суверенітету, ролі громадянської участі та вразливості демократичних інституцій.

У статті зроблено висновок, що «Празька весна» 1968 року є змістовно насиченим дидактичним ресурсом, використання якого на уроках з історії сприяє формуванню демократичних цінностей старшокласників, розвитку їхньої громадянської компетентності та усвідомленню складності й вразливості демократичних процесів у сучасному світі.

Ключові слова: *«Празька весна» 1968 року, історія, навички історичного мислення, громадянська освіта, демократичні цінності, громадянські компетентності, громадянське суспільство, демократія.*

The Prague Spring of 1968 as a Didactic Resource for Democratic Values in Civic Education

Ihor Shnitser,

Candidate of History, Docent,

Head of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries

SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-4681-0263>

Abstract. *Despite the substantial body of scholarly literature devoted to the events of the Prague Spring of 1968, several aspects of this phenomenon remain insufficiently explored. This article examines the Prague Spring as a didactic resource for fostering democratic values among upper secondary school students within the framework of civic education. It demonstrates that the events of 1968 in Czechoslovakia constitute a unique example of a peaceful attempt to democratize a socialist system through political and socio-economic reforms aimed at building «socialism with a human face». The military intervention by the Warsaw Pact countries resulted in the suppression of the Prague Spring and brought to an end one of the most promising efforts to combine socialist and democratic principles in the twentieth century. The author analyzes the educational potential of studying the 1968 reforms, the role of civil society, freedom of speech, political pluralism, and the suppression of democratic transformations caused by external military intervention. The study demonstrates that engagement with the events of the Prague Spring contributes not only to students' understanding of theoretical concepts of democracy but also to the development of key civic competences, including critical thinking, skills of reasoned argumentation, awareness of the importance of sovereignty, civic participation, and the vulnerability of democratic institutions.*

The article concludes that the Prague Spring of 1968 represents a rich and meaningful didactic resource which, when incorporated into history education, promotes the formation of democratic values among upper secondary school students, strengthens their civic competence, and fosters an understanding of the complexity and fragility of democratic processes in the contemporary world.

Keywords: *Prague Spring of 1968, history, historical thinking skills, civic education, democratic values, civic competences, civil society, democracy.*

Постановка проблеми. Формування громадянських компетентностей у старшій школі не обмежується засвоєнням теоретичних знань про права

людини, демократичні принципи чи систему державної влади. Не менш важливу роль відіграє звернення до конкретних історичних подій, у яких демократичні ідеї реалізовувалися на практиці. У курсі історії XX століття такі приклади допомагають старшокласникам глибше зрозуміти перебіг демократичних процесів, їхню нестійкість та тісний зв'язок із соціально-політичними змінами. Аналіз реальних історичних ситуацій дає змогу поєднати абстрактні уявлення про демократію з конкретними суспільно-політичними практиками, а також усвідомити значення громадянської активності й свободи слова.

У цьому контексті події «Празької весни» 1968 року в Чехословаччині є цінним дидактичним матеріалом, який дозволяє комплексно розглянути процеси демократизації, їхні досягнення, обмеження та наслідки в умовах соціалістичної системи. «Празька весна» була спробою мирного реформування політичного ладу, що відкриває можливість показати старшокласникам такі базові демократичні цінності, як свобода слова, політичний плюралізм, участь громадян у прийнятті рішень і верховенство права.

Водночас події 1968 року наочно демонструють уразливість демократичних змін за відсутності повного державного суверенітету та надійних безпекових гарантій. Придушення реформ унаслідок військового вторгнення країн Варшавського договору в серпні 1968 року дає змогу показати, що демократія потребує не лише підтримки всередині суспільства, а й сприятливих зовнішніх політико-правових умов. Це сприяє усвідомленню старшокласниками значення національної незалежності та ролі міжнародного права у захисті демократичних цінностей.

Важливим для громадянської освіти є також аналіз ролі свободи слова під час «Празької весни». Скасування цензури й поживавлення публічних дискусій у 1968 році засвідчили, що вільний обіг інформації є необхідною передумовою довіри між владою та суспільством і важливою умовою активної

громадянської участі. Це має особливе значення для розвитку в старшокласників критичного мислення та медіаграмотності.

Загалом розгляд демократичних реформ у Чехословаччині навесні 1968 року сприяє формуванню ціннісного ставлення до демократії як складного й водночас крихкого процесу, що потребує активної позиції громадян і не є незворотним. Усвідомлення причин поразки цих реформ допомагає учням старшої школи критично осмислити межі політичних компромісів, відповідальність політичних еліт та роль громадянського суспільства у збереженні демократичних здобутків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняної історіографії «Празької весни» 1968 р. показує, що підходи до осмислення та інтерпретації цих подій у Чехословаччині з часом суттєво змінювалися. У радянський період домінувала компартійна ідеологічна парадигма, в межах якої «Празьку весну» трактували як «антисоціалістичний заколот», а військове втручання країн Варшавського договору подавали як нібито вимушений крок задля збереження «соціалістичного ладу». Така інтерпретація значною мірою спотворювала зміст реформаторських процесів і фактично ігнорувала прагнення чеського та словацького суспільства до демократичних змін. Як констатують історики Р. Постоловський та А. Слесаренко у радянський час питання «Празької весни» 1968 року трактувалося виключно з класових та партійних позицій [3, с. 109].

Після розпаду СРСР українські історики почали відходити від цієї ідеологічно заангажованої інтерпретації подій «Празької весни» 1968 року. Сучасна вітчизняна наукова традиція розглядає їх як феномен демократичної трансформації соціалістичної системи Чехословаччини. Вагомий внесок у дослідження подій «Празької весни» 1968 року зробив Р. Постоловський. Зокрема заслуговує на увагу його постановка даної проблеми в історіографічному контексті [2]. У центрі уваги дослідників Ю. Терешка [4] та

І. Десятничука [1] перебувають питання розвитку демократичного суспільства навесні 1968 року, впливу партійно-державних і громадських інститутів на суспільно-політичне життя, а також роль свободи слова та ЗМІ у зростанні громадської активності. Історик І. Філіпчук ґрунтовно дослідив передумови, причини та етапи формування ідеології «Празької весни» [6-9]. У наукових статтях І. Шніцера висвітлено процес федералізації в Чехословаччині в 1968 році, як одного з головних здобутків «Празької весни» [10-11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених подіям «Празької весни» 1968 року, низка аспектів цієї проблематики залишається недостатньо опрацьованою. Зокрема, мало дослідженим є питання використання матеріалу про «Празьку весну» як дидактичного ресурсу для формування демократичних цінностей старшокласників у межах громадянської освіти. Потребує окремої уваги аналіз того, як вивчення подій весни 1968 року, реформаторських ініціатив А. Дубчека, ролі громадянського суспільства та зовнішніх чинників придушення демократії може сприяти формуванню в старшокласників стійких ціннісних орієнтацій і громадянської свідомості.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз дидактичного потенціалу матеріалу про «Празьку весну» 1968 року та визначення можливостей його використання в курсі історії для формування демократичних цінностей старшокласників у межах громадянсько-освітнього компонента загальної середньої освіти.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1. Проаналізувати історичний контекст «Празької весни» 1968 року, а також її ключові політичні й соціальні аспекти як основу для вивчення демократичних принципів.

2. Визначити дидактичний потенціал матеріалу про «Празьку весну» у формуванні демократичних цінностей старшокласників та розвитку їхніх громадянських компетентностей.

3. Розкрити роль громадянського суспільства, свободи слова та політичного плюралізму під час подій «Празької весни» як приклади формування усвідомлення активної громадянської позиції.

4. Показати, яким чином вивчення причин і наслідків придушення демократичних реформ сприяє розвитку критичного мислення та усвідомленню старшокласниками вразливості демократичних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Празької весни» 1968 року в Чехословаччині стала спробою реформувати соціалістичну систему шляхом її поступової лібералізації та демократизації. Її передумовами стали проблеми в системі державного управління та загострення соціально-економічної ситуації в країні у 1960-х роках. Комуністична партія Чехословаччини (КПЧ) домінувала у політичному житті країни, будучи єдиною правлячою партією та монополізуючи владу. Це призвело до політичної стагнації, що, своєю чергою, сприяло поширенню в суспільстві ліберальних і реформаторських ідей.

Характерною особливістю цих процесів була їх поступовість. Лібералізація в Чехословаччині розгорталася поетапно. Це зумовило відносно стриману реакцію КПЧ на початковому етапі змін і створило простір для появи альтернативних поглядів на подальший розвиток соціалістичної моделі. Важливу роль у демократичних трансформаціях відіграла інтелігенція. Показовим у цьому сенсі став IV з'їзд Спілки письменників Чехословаччини 1967 року, який засвідчив перехід демократичних ідей від рівня теоретичних дискусій до відкритого ідеологічного протистояння з консервативним курсом режиму А. Новотного [14, s. 459-460].

Поштовхом до реформ стала й необхідність подолати економічне відставання Чехословаччини від розвинених країн Заходу. Це знайшло відображення в «Принципах удосконалення системи планового управління» 1965 року, які передбачали обмежене впровадження ринкових механізмів, розширення самостійності підприємств і заохочення ініціативи працівників, водночас не виходячи за рамки соціалістичної економічної моделі. Реалізація цих змін спричинила кадрові перестановки у вищому партійному керівництві.

У січні 1968 року першим секретарем ЦК КПЧ було обрано А. Дубчека, який став ключовою фігурою «Празької весни» та символом реформаторського курсу в Чехословаччині. Його роль полягала в політичній легітимації змін, спрямованих на розширення громадянських свобод, лібералізацію суспільного життя й утвердження концепції «соціалізму з людським обличчям». У Програмі дій КПЧ «соціалістична демократія» трактувалася як форма суспільного устрою, що враховує різноманіття інтересів соціальних груп, забезпечує їх представництво через громадські організації та поєднує демократичні принципи управління з професійним і науково обґрунтованим ухваленням рішень на основі альтернативних підходів [12]. Водночас А. Дубчек наголошував, що ототожнення демократії з необмеженою свободою висловлювань і дій є хибним і може призвести до анархії, а отже не відповідає сутності демократичного устрою [13, s. 1-2].

Під час «Празької весни» 1968 року в Чехословаччині сформувалися дві різні концепції демократизації. Перша, була розроблена реформаторським крилом комуністичної партії та зафіксована в «Програмі дій КПЧ». Вона передбачала збереження провідної ролі партії за умов проведення обмежених політичних реформ. Друга концепція демократизації виникла в середовищі ліберальної інтелігенції та була представлена в «Маніфесті КАНу» І. Світака й «Маніфесті 2000 слів» Л. Вацуліка [16]. Вона вимагала глибших системних

змін, зокрема наголошувала на запровадженні політичного плюралізму та рівності громадян незалежно від партійної приналежності.

Вагомим здобутком «Празької весни» стало ухвалення закону про федералізацію ЧССР, який започаткував розбудову федеративної моделі держави на засадах рівноправності чеського та словацького народів [11, с. 103]. На відміну від багатьох декларативних положень реформаторської програми КПЧ, цей закон створив реальний інституційний механізм перерозподілу повноважень між центром і республіками, що є однією з ключових ознак демократичної держави [10, с. 107-108]. Федералізація заклала правові підвалини для врегулювання чесько-словацьких відносин шляхом визнання їхньої політичної та правової рівності. Це означало відхід від унітарної, жорстко централізованої моделі управління [15], характерної для тоталітарних режимів, і наближення до принципів децентралізації та політичного плюралізму.

Водночас реформи «Празької весни» викликали серйозне занепокоєння консервативних сил як у самій Чехословаччині, так і за її межами. 21 серпня 1968 року війська країн Варшавського договору здійснили військову інтервенцію, що призвело до припинення реформ і зруйнувало один із найперспективніших експериментів поєднання соціалістичних і демократичних принципів у XX ст. [5, с. 80]. Показово, що Рада Безпеки ООН засудила вторгнення та вимагала негайного виведення іноземних військ із території ЧССР, однак через радянське вето жодного рішення ухвалено не було [5, с. 81].

Звернення до подій «Празької весни» на уроках історії дає змогу показати старшокласникам, що демократія не є абстрактною ідеєю, а формується через конкретні інституційні зміни: свободу слова, політичний плюралізм, незалежність громадських організацій, децентралізацію влади та верховенство права. Показово, що однією з перших реформ в Чехословаччині

у 1968 році стало скасування цензури. Уже 4 березня 1968 року президія ЦК КПЧ ухвалила постанову про її ліквідацію [6, с. 311]. 26 червня того ж року було прийнято закон «Про заборону цензури», в якому прямо зазначалося, що «цензура є неприпустимою» і будь-які дії державних органів проти свободи слова вважаються незаконними [17].

Скасування цензури було ініційовано самою владою й змусило КПЧ у подальшому обґрунтовувати свою політику в умовах відкритої публічної дискусії, а не діяти шляхом адміністративного чи силового тиску [9, с. 192]. Уперше з часів лютневого перевороту 1948 року громадяни Чехословаччини отримали можливість відкрито висловлювати власні погляди щодо діяльності партії та державної влади, не побоюючись репресій. Цей приклад наочно демонструє старшокласникам, як свобода слова та плюралізм думок посилюють демократичний характер суспільства.

Розширення свободи слова під час «Празької весни» створило умови для вільної циркуляції ідей. Засоби масової інформації (ЗМІ), публічні дискусії та наукові форуми перетворилися на простір активного обговорення суспільно важливих проблем. Це сприяло залученню широких верств населення до політичного діалогу та підвищенню рівня громадянської обізнаності. В умовах відкритої дискусії офіційні партійні догми КПЧ втратили статус беззаперечних істин, а політичні рішення почали піддаватися суспільній оцінці. Така взаємодія між владою і громадянами посилювала відповідальність політичних еліт і сприяла зростанню довіри до реформаторського курсу.

Різноманіття ідей «Празької весни» дозволило співіснувати різним моделям демократичного розвитку, починаючи від поміркованих реформ у межах соціалістичної системи й завершуючи програмами глибоких структурних змін, запропонованих ліберальною інтелігенцією. Це розширило для громадян поле політичного вибору й сприяло усвідомленню того, що

демократія ґрунтується не на одностайності, а на визнанні та інституційному оформленні різних поглядів.

Короткий, але інтенсивний період відкритої публічної дискусії під час «Празької весни» засвідчив, що плюралізм думок не дестабілізує суспільство, а навпаки, сприяє його політичній мобілізації та демократичному оновленню. Досвід Чехословаччини 1968 року переконливо доводить, що плюралізм є не загрозою, а необхідною умовою демократії, оскільки забезпечує участь громадян у політичному процесі, підзвітність влади та формування культури діалогу.

Реформи 1968 року були спрямовані на обмеження політичної монополії КПЧ і розширення участі громадян у прийнятті рішень. За задумом А. Дубчека, вони мали наповнити реальним змістом розподіл функцій між партійними й державними органами, а також принцип поділу влади. Уряд і парламент більше не повинні були підмінятися партійними структурами. Цей приклад дає змогу наочно пояснити старшокласникам значення розподілу влади та громадянської участі як основ демократичного устрою.

Події «Празької весни» також засвідчили активізацію громадянського суспільства, що проявилася в діяльності творчих спілок, студентських організацій, профспілок, неформальних ініціатив і незалежних ЗМІ. Письменники, журналісти, науковці та митці виступали не лише носіями критичного мислення, а й посередниками між суспільством і владою, формуючи публічний простір для обговорення питань свободи слова, прав людини, політичного плюралізму та реформування соціалістичної системи. Це дозволяє переконливо показати старшокласникам, що громадянське суспільство виконує функцію суспільного контролю над владою та є невід'ємним елементом демократичних перетворень.

Важливим аспектом подій 1968 року була масова підтримка реформ з боку населення Чехословаччини. У шкільному курсі історії цей досвід можна

використати для пояснення того, що демократичні цінності не існують лише на рівні ідей або декларацій, а реалізуються через конкретні дії громадян у публічному просторі. Особливо показовим є те, що навіть в умовах однопартійної системи та обмеженої політичної конкуренції громадяни навесні 1968 року змогли ініціювати широку суспільну дискусію й реально впливати на зміст реформаторських програм, зокрема «Програми дій КПЧ» [12]. Це створює підґрунтя для формування в старшокласників розуміння того, що громадянська активність можлива навіть за несприятливих політичних обставин і є важливим чинником демократичних змін.

Події серпня 1968 року, пов'язані з військовим вторгненням країн Варшавського договору до Чехословаччини та придушенням «Празької весни», є надзвичайно важливими для розуміння вразливості демократії, значення державного суверенітету й небезпек зовнішнього втручання у внутрішні справи держави. Розгляд цього прикладу на уроках з історії дозволяє показати старшокласникам, що демократичні цінності не є автоматично гарантованими й можуть бути зруйновані за відсутності належних політичних і безпекових механізмів захисту. Попри широку суспільну підтримку реформ і лібералізацію політичного життя, Чехословаччина у 1968 році залишалася державою з обмеженим суверенітетом у межах радянського блоку. Це дає змогу пояснити, що демократія потребує не лише внутрішньої підтримки, а й можливості держави самостійно визначати власний політичний курс без зовнішнього тиску.

Військове втручання країн Варшавського договору у внутрішні справи Чехословаччини в серпні 1968 року демонструє небезпеку використання сили як інструмента придушення демократичних змін. На прикладі операції «Дунай» можна показати, що зовнішнє втручання часто виправдовується ідеологічними або «безпековими» аргументами, захистом стабільності чи «соціалістичних здобутків», але фактично спрямоване на збереження

контролю над політичними процесами в іншій державі. Такий аналіз сприяє формуванню в старшокласників критичного ставлення до риторики «обмеженого суверенітету» та глибшого розуміння принципів міжнародного права.

Події 1968 року також демонструють нам залежність демократії від політичних і безпекових гарантій. Відсутність ефективних міжнародних механізмів захисту, реальної підтримки союзників і слабкість власних інститутів безпеки зробили Чехословаччину вразливою до збройного тиску. У дидактичному плані це дозволяє пояснити старшокласникам, що демократія потребує стабільних інституцій, верховенства права, цивільного контролю над збройними силами та інтеграції до систем колективної безпеки.

Важливим навчальним матеріалом є й реакція чехословацького суспільства на вторгнення, що проявилася у масових ненасильницьких протестах, інформаційному опорі та моральній солідарності громадян. Обговорення цих форм спротиву на уроках з історії дає змогу проаналізувати межі й можливості громадянської дії в умовах силового тиску. Учні можуть побачити, що навіть у випадку поразки демократичного проєкту громадянська активність не втрачає свого ціннісного значення і формує історичну пам'ять, яка впливає на подальші демократичні процеси.

Отже, події «Празької весни» 1968 року є переконливим дидактичним прикладом того, що демократія є крихкою політичною системою, яка потребує захисту як з боку активного громадянського суспільства, так і з боку суверенної держави, здатної гарантувати безпеку, незалежність і непорушність демократичного вибору.

Використання матеріалів про «Празьку весну» 1968 року в контексті громадянської освіти відповідає сучасним педагогічним підходам і сприяє формуванню таких громадянських компетентностей, як критичне мислення, політична культура, ціннісне ставлення до демократії та усвідомлення

відповідальності громадян за її збереження. Аналіз документів про ліквідацію цензури, оприлюднених виступів А. Дубчека та матеріалів засобів масової інформації може допомогти старшокласникам розвивати інформаційну, громадянську та соціальну компетентності, зокрема навички критичного читання й оцінювання джерел.

Обговорення на уроках з історії питань можливостей реформ «згори» та залежності демократичних змін від зовнішніх безпекових гарантій сприяє розвитку вмінь аргументовано висловлювати власну позицію, толерантно ставитися до альтернативних поглядів і формувати відповідальне громадянське судження. У межах компетентнісного підходу дискусії та дебати допомагають старшокласникам опановувати навички участі в публічному діалозі та формувати політичну культуру. Водночас відтворення позицій різних учасників подій «Празької весни» 1968 року дає змогу старшокласникам усвідомити багатовимірність політичних процесів і суперечливість демократичних трансформацій. Такий підхід сприяє розвитку емпатії, політичної рефлексії та здатності ухвалювати зважені рішення.

Зіставлення подій «Празької весни» з сучасними прикладами обмеження прав і свобод людини відповідає аксіологічному підходу в освіті та орієнтоване на формування стійких ціннісних установок. У контексті громадянської освіти такий аналіз допомагає старшокласникам усвідомити універсальність демократичних принципів, їх історичну зумовленість і необхідність постійного захисту, поєднуючи історичне пізнання з формуванням активної громадянської позиції.

Висновки. Події «Празької весни» 1968 року становлять важливий і змістовний дидактичний ресурс для формування демократичних цінностей старшокласників у контексті громадянської освіти. Цей історичний приклад наочно демонструє спробу мирного реформування соціалістичної системи та

допомагає старшокласникам глибше усвідомити значення свободи слова, політичного плюралізму й активної участі громадян у суспільному житті.

Аналіз ролі інтелігенції та студентського руху в період реформ, а також причин їхнього придушення внаслідок зовнішнього військового втручання, дає змогу показати вразливість демократичних процесів і потребу в надійних політичних та безпекових гарантіях. Залучення на уроках з історії різноманітних методів роботи сприяє розвитку в старшокласників ключових громадянських компетентностей. Йдеться насамперед про критичне мислення, уміння аргументовано відстоювати власну позицію, а також усвідомлення значення державного суверенітету й ролі демократичних інститутів.

Отже, методично виважене використання матеріалу про «Празьку весну» 1968 року в освітньому процесі сприяє розвитку таких ключових громадянських компетентностей старшокласників, як критичне мислення, навички участі в демократичних процедурах та усвідомлення цінності демократичних інститутів. Це підтверджує доцільність включення зазначеної теми до змісту громадянсько-освітнього компонента загальної середньої освіти як важливого інструменту виховання активного й відповідального громадянина. Аналіз реальних історичних подій сприяє формуванню у старшокласників навичок історичного мислення, критичного осмислення демократичних процесів та усвідомленню їхньої історичної зумовленості.

Список використаних джерел

1. Десятничук І. О. «Празька весна» 1968 р. : становлення громадянського суспільства : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2007. 20 с.
2. Постоловський Р. М. Історична еволюція чехословацької демократії: постановка проблеми в історіографічному контексті // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: наукові записки РДГУ. 2005. Вип. 5. С. 191–194.

3. Постолювський Р., Слесаренко А. «Празька весна» 1968 року в Чехословаччині в українській історіографії // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2018. Вип. 27. С. 106–119.
4. Терешко Ю. М. Демократичний рух у Чехословаччині 1945–1968 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ. 1999. 20 с.
5. Федорчак П., Федорчак Т. Празька весна: передумови, міжнародний резонанс та наслідки // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. Вип. 22. С. 76–82.
6. Філіпчук І. В. Питання опозиції: дискусія в чехословацькій пресі періоду «Празької весни» // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. 38. С. 310–315.
7. Філіпчук І. В. Погляди О. Дубчека на розвиток Чехословаччини періоду «Празької весни» // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2013. Вип. 24. С. 236–242.
8. Філіпчук І. В. Розвиток студентського руху в Чехословаччині періоду «Празької весни» // Грані: науково – теоретичний і громадсько-політичний альманах. 2013. №9. С. 154–159.
9. Філіпчук І. В. Формування ідей «Празької весни» (1956 – 1968 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Рівне, 2015. 232 с.
10. Шніцер І. Підготовка та ухвалення Конституційного закону про Чехословацьку федерацію 1968 р. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2024. Вип. 1 (50). С. 103–110.
11. Шніцер І. Проблеми федералізації Чехословаччини в січні – серпні 1968 р. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2023. Вип. 1 (48). С. 99–105.

12. Akční program KSČ. 1968. 5. duben. Praha. URL: http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf (дата звернення: 09.12.2025).
13. Rudé právo. 1968. 9 dubna. S. 1–2.
14. Rychlík J. Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992, Praha: Vyšehrad, 2015. 688 s.
15. Ústavný zákon z 27. októbra 1968 o československej federácii. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1968/143/> (дата звернення: 17.10.2025).
16. Vaculík L. Manifest 2000 slov. URL: https://www.totalita.cz/txt/txt_2000slovt.php (дата звернення: 09.10.2025).
17. Zákon ze dne 26. června 1968, kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. URL: <https://www.koncelik.eu/zakon-84-1968/> (дата звернення: 22.10.2025).